

INTERNATIONAL JOURNAL OF
ISLAMIC ECONOMICS AND
FINANCE STUDIES

Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları
Dergisi

March 2018,
Vol:4, Issue:1
e-ISSN: 2149-8407

Mart 2018,
Cilt:4, Sayı: 1
p-ISSN: 2149-8407

journal homepage: <http://ijisef.org/>

Sosyal Sermaye Bağlamında Güven Kavramı: Dini, Toplumsal Ve İktisadi Boyutu

Saime KAVAKCI

Sakarya Üniversitesi. İslam Ekonomisi ve Finansı EABD. Doktora Öğrencisi, saimekavakci@gmail.com

Şakir GÖRMÜŞ

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi. Finansal Ekonometri Bölümü, sgormus@sakarya.edu.tr

Doi: 10.25272/j.2149-8407.2018.4.1.05

ÖZET

Sosyal Bilimlerin ortak konularından olan Sosyal Sermaye kavramı, farklı disiplinler tarafından irdelenmektedir. Bu çalışmada Sosyal Sermaye ve Din kavramları arasındaki ilişki güven bağlamında konumlandırılmaya çalışılmaktadır. Dünya Bankası, OECD ve Fukuyama güveni sosyal sermayenin kabul edilebilir ölçü göstergelerinden biri olarak kabul etmektedirler. İslam dininin temel ilke ve öğretileri güveni, güvenilirliği, adaleti, yardımlaşmayı ve hoşgörüyü öğretmektedir.

Bu çalışmada Dünya değerler araştırması, Dünya Bankası ve CIA Factbook verileri kullanılarak iki farklı dönemde (2005-2009 ve 2010-2014 dalga dönemi) Müslüman nüfus oranı, kişi başı GSYİH ve enflasyon değişkenlerinin aileye güven, komşuya güven, tanıdığa güven, dini kurumlara güven, hayır kurumlara güven, patriye güven, parlamentoya güven ve bankaya güven üzerine etkisi yatay-kesit veri (48 ve 54 ülke için) analizi kullanılarak incelenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre Müslüman nüfus oranındaki artışın her iki dalga döneminde de aileye, komşuya, tanıdığa ve dini kurumlara olan güveni artırdığı görülmüştür. Müslüman nüfus oranındaki artış 2005-2009 dalga döneminde hayır kurumlarına güveni ve 2010-2014 dalga döneminde parlamentoya güveni pozitif etkilemektedir. Enflasyondaki artış sadece 2010-2014 dalga döneminde dini kurumlara güveni pozitif etkilemektedir. Kişi başına GSYİH artış her iki dönemde de tanıdıklara güveni pozitif etkilerken dini kurumlara güveni azaltmaktadır. Ayrıca Kişi başına GSYİH artış 2010-2014 dalga döneminde partilere olan güveni azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, İslam Ekonomisi, Güven, Dünya Değerler Araştırması

Keywords: Social Capital, Islamic Economy, Trust, World Values Research

ABSTRACT

The concept of Social Capital, which is the common subjects of Social Sciences, is being studied by many scientists. In this study, the relationship between the Social Capital and Religion is tried to be investigated by the help of the concept of trust. The World Bank, the OECD and Fukuyama regarded trust as one of the acceptable measurement indicators of social capital. Trust, reliability, justice, helping and welcoming are the basic principles and teachings of Islamic religion.

In this study, using World Values Survey, World Bank and CIA Factbook cross-sectional data base (for 48 and 54 countries) for the two different periods (2005-2009 and 2010-2014) effect of the ratio of Muslim population, per capita GDP and inflation variables on family trust, neighbors trust, friends trust, trust in religion oinstitution, trust in charity organization, trust in parliament, trust in party and trust in bank was examined.

Results Show that increase in the proportion of Muslim population increases confidence in the family, neighbors, friends and religious institutions in both periods. The increase in the proportion of Muslim population positively affects trust in charity organizations in the 2005-2009 period and trust in the parliament in the periods of 2010-2014. The increase in inflation positively affects trust in religious institutions only during the 2010-2014 period. The increase in per capita GDP affects trust in friends positively in both periods, while it decreases trust in religious institutions. In addition, the increase in GDP per capita reduces the trust in the parties during the period 2010-2014.

© 2018 PESA All rights reserved

1. Giriş

Bismillah Er-Rahman Er-Rahim

İlk olarak 1916 yılında Lyda Judson Hanifan tarafından kullanılmaya başlayan “Sosyal Sermaye” kavramı günümüze kadar yaygınlaşarak devam etmiştir. Kavram sosyoloji biliminin alanı olmasının yanı sıra ekonomi ve çeşitli bilim dalları tarafından da önemsenmektedir. Sosyal sermayeye dair çalışmalar daha çok teorik düzeyde olmakla birlikte sosyal sermayenin ölçülmesi ve bunun sorunlarına dair çeşitli çalışmalarda mevcuttur.

Sosyal sermayenin ölçülmesinde kullanılan parametrelerden biride güven kavramıdır. Sosyal sermaye kavramı sosyal itibar ve güven kavramlarıyla ilişkili olarak ele alınmaktadır. Güven kavramı aynı zamanda İslami düşünce yapısının da temelinde yer almaktadır. Sosyal sermaye kavramının güven ile ilgisine ve bu kavram ışığındaki ölçümler dikkate alındığında sosyal sermaye ile Müslüman nüfus arasında güven kavramı üzerinden bir bağ kurulabilir. Bu açıdan çalışmanın varsayımlarından birisi de güvenin yüksek olduğu ülkelerin Müslüman nüfusun yoğun yaşadığı yerler olduğudur. Sosyal sermayenin bu yönüyle ilgili çok az çalışma olması ve bunların çoğunlukla teorik çalışmalar olması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın amacı sosyal sermaye kavramı ile ilintili olarak da ele alınan ve bağımsız olarak da birçok bilimsel çalışmada veri olarak kullanılmakta olan güven kavramının ülkelerdeki Müslüman nüfus oranları, enflasyon ve kişi başına düşen GSYİH oranı ile ilişkilerini ekonometrik olarak tespit etmek ve gerekçelerini ortaya koymaktır.

Çalışmada yatay kesit veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın verileri Dünya Değerler Araştırması, Dünya Bankası ve CIA Factbook veri tabanlarından elde edilmiştir. Dünya Değerler Araştırması'nın 5. dalga 2005-2009 verileri 48 ülkeyi ve 6. dalga 2010-2014 verileri 54 ülkeyi kapsamaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde sosyal sermaye kavramı çeşitli açılardan tanımlanmıştır. Üçüncü bölüm literatür taramasını içerirken, dördüncü bölümde veriler ve veri kaynakları hakkında bilgiler mevcuttur. Beşinci bölümde yöntem ve altıncı bölümde yatay-kesit analizinden elde edilen bulgular sunulmuştur. Son bölüm ise çalışmanın genel değerlendirilmesinin yapıldığı sonuç bölümüdür.

2. Sosyal Sermaye

Bu bölümde, son dönem akademi dünyasında sıklıkla araştırma konusu olan sosyal sermaye kavramının tanımları ve bunun yanında sosyal sermaye kavramının ölçülmesine, kavramın ekonomik etkilerine, sosyal sermaye ve güven kavramı ilişkisine, son olarak da güven ve sosyal sermaye kavramlarının İslam dini açısından değerlendirilmesine yer verilmektedir.

2.1. Sosyal Sermaye Kavramının Tanımı

Sosyal sermaye kavramını ilk olarak Lyda Hanifan, 1916 tarihli eğitim alanındaki çalışmasında kullanmış ve sosyal sermayeyi “*toplumu oluşturan kişiler ve aileler arasında iyi niyet, dostluk, sempati ve sosyal ilişkilerden ortaya çıkan, insanların günlük yaşamlarında sahip oldukları somut bir değer*” olarak kavramsallaştırmaktadır. Kavramın son yıllarda popülerliğinin artmasında ise özellikle Robert Putnam'ın 2000 yılında yayımlanan ünlü eseri “Tek Başına Bowling Oynamak: Amerikan Toplumunun Çöküşü ve Uyanışı (Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community)” etkili olmuştur. Putnam bu eserinde maddi olarak zenginleşen Amerikalıların toplum anlayışlarının giderek yok olduğuna dikkat çekmektedir (Erselcan, 2009, s. 248).

Sosyal sermaye ile ilgili uluslararası düzeyde çeşitli düşünceler ve yaklaşımlarda mevcuttur. Bu yaklaşımlar Tablo 1 'de özet halinde verilmektedir (Özcan, 2011, s. 7).

Tablo 1 Sosyal Sermaye Tanımları/Yaklaşımları

KİŞİ/KURUM	YIL	TANIM
Lyda Judson Hanifan	1916	Sosyal sermayeyi, yerel okul performansına katkısı açısından ele almakta ve bu performansın zenginleşebileceğini ileri sürmektedir.
Ostrom	2000	Sosyal sermaye, insan gruplarını bir eylemin süreklilik kazanması için bir araya getiren bütünleşme modelleri hakkındaki kuralları ve beklentileri, paylaşılan bilgi, anlayışlar ve normları temsil etmektedir.
Bowles ve Gintis	2002	Sosyal sermayenin genellikle güvene, bir kimsenin diğerleriyle birlikte hareket etme istekliliğine, bir topluluğun normlarına ve normlara uymayanların da cezalandırılmasına işaret ettiğini ileri sürmektedir.
Whiteley	2000	Kavramı, ekonomik büyümeye yaptığı katkı açısından ele almaktadır. İnsanların kendi aile üyelerine, yurttaşlarına ve genel olarak da diğer kişilere güvenme istekliliğini sosyal sermaye olarak tanımlamaktadır.
Portes	1998	Ekonomik sermaye insanların banka hesaplarında, insan sermayesi beyinlerinde, sosyal sermaye ise ilişkilerinde yer almaktadır. Sosyal sermayeye sahip olmak için kişinin cemiyet yaşamının bir üyesi olması gereklidir
KOSGEB	2005	Sosyal sermayeyi sosyolojik anlamda, ekonomik kalkınmayı etkileyen toplumsal normlar, kurallar, ağlar, iletişim ve karşılıklı güven olarak tanımlarken, iktisadi anlamda kavramın yeni bir yaklaşıma temel oluşturduğunu ifade etmektedir
Dasgupta	2002	Sosyal sermaye, iş birliğinin varlığı şeklinde değil de doğrudan sosyal alt yapı şeklinde ele alınmalıdır.
Lin	2004	Sosyal ağlarda yer alan ve aktörler tarafından erişilen ve kullanılan kaynaklar setidir.
Woolcock	2001	Sosyal sermayenin mikro ya da makro boyuta sahip bir unsur olarak muhakkak belirgin bir şekilde tanımlanmasının gerekliliğinden söz etmektedir. Bu nedenle “her şey uyar” şeklindeki bir yaklaşımın doğru olmayacağını ifade etmektedir.

2.2. Sosyal Sermayenin Ölçülmesi

Ölçülebilirlik, ekonomik faktörler için her zaman önemli bir tartışma konusu olmuş ve olmaya devam etmektedir. Aynı şekilde sosyal sermayenin ölçümü ve değerlendirilmesi de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer üretim faktörlerinde olduğu gibi sosyal sermayeyi ölçmenin de güvenilir ve tek bir metodu yoktur. Bu sebeple sosyal sermayeyi net olarak ölçmek pek de mümkün değildir. Ancak bunun yanı sıra sosyal sermayenin varlığının bir dizi yansımalarını sosyal ve ekonomik alanda gözlemlemek mümkündür (Karagül & Masca, 2005, s. 42).

Sosyal sermayenin ölçülmesi için üç farklı ölçek geliştirilmiştir.

1. Dünya Bankası tarafından geliştirilen ölçek;

Bu ölçeği hesaplamak için grup veya bir ağıın parçası olma, güven ve dayanışma, birlikte hareket etme ve ortaklık, bilgi ve iletişim, sosyal bağlılık ve kapsama ve yetkilendirme ve politik hareket değişkenleri kullanılmıştır (Ardahan, 2012, s. 777).

2. Fukuyama tarafından geliştirilen ölçek;

Sosyal sermayenin ölçülmesinde iki değişken kullanılmıştır. Birincisi, toplumdaki derneklerin ve dernek üyeliklerinin sayısıdır. İkincisi de güven seviyesi ve kentsel katılım hakkındaki anket verileridir. Fukuyama diğer birçok araştırmacı gibi güven, politik katılım ve toplumsal politik gösterilere katılım, resmi ve gayri resmi ağlara üyelik göstergelerini de kullanmaktadır (Fukuyama, 1999: 6) Aktaran; (Kaya, 2011, s. 50).

3. OECD tarafından geliştirilen ölçek;

Bu ölçekte güven, sosyal sermayenin kabul edilebilir bir göstergesidir (Field, 2006: 181-182). Güvenin ölçümünün diğer göstergelere göre nispeten daha kolay olduğu değerlendirilmektedir. OECD güveni tek başına sosyal sermayenin bir göstergesi olarak kabul etmiş ve sosyal sermaye düzeyi olarak güven düzeyini ele almıştır (Kaya, 2011, s. 54-55).

2.3. Sosyal Sermaye Kavramının Ekonomik Etkileri

Üretimin temel unsuru olarak kabul edilen üretim faktörleri; emek, sermaye (finansal), doğal kaynaklar ve girişimcilik olarak kabul edilmektedir. Ancak söz konusu bu dört üretim faktörü ile ekonominin üretim yönü tam olarak açıklanamadığı görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu dört temel üretim faktörüne ilave olarak, çalışan kişinin bilgi ve becerisinin ele alındığı beşerî sermaye ve toplumsal güvene dayalı iletişim düzeyini belirleyen sosyal sermaye kavramları, yeni üretim faktörleri olarak ekonomik teoriye girmiş durumdadır (Callois vd.2005: 3) Aktaran; (Karagül & Dünder, 2006, s. 64).

Yapılan birçok çalışmada iktisadi büyüme ile sosyal sermaye arasında pozitif bir ilişkinin olduğu saptanmaktadır. Üretim aşamasında kullanılan kaynaklarda israfın önlenmesinde ve işlem maliyetlerinin azaltılmasında, toplumdaki güven düzeyinin önemli bir rolü olduğu saptanmaktadır. Bunun yanı sıra ülkelerin bölgesel kalkınma stratejilerinde de yüksek düzeyli sosyal sermayenin önemli katkısı bulunmaktadır (Woodhose, 2006: 92) Aktaran; (Karagül & Dünder, 2006, s. 64). Çünkü toplumda insanların geleceğe dair ortak hedeflerinin belirlenmesinde güven seviyesinin yüksekliği, ilgili toplumdaki ekonomik kalkınmayı da kolaylaştırmaktadır (Karagül & Dünder, 2006, s. 64).

Sosyal sermayenin pozitif etkilerini sadece makro ekonomik ölçekte değil, mikro ekonomik ölçekte yani firma boyutunda da görebilmek mümkündür. Özellikle işletme büyüklüklerinin artışı, çalışanların verimliliğinin artmasında, kredi faizlerinin düşmesinde, bunların yanı sıra yönetim giderlerinin, işlem maliyetlerinin ve sözleşme ihlallerinin azalmasında, sosyal sermaye varlığının önemli etkisi bulunmaktadır (Torsvik, 2000) Aktaran; (Karagül & Dünder, 2006, s. 64).

Sosyal ilişkiler sayesinde artan iş birliği ve ortak eylemlerin kolaylaşması ve güçlenmesi ve öğrenme olanaklarının yaygınlaşması da sosyal sermayenin ekonomik yararları arasında sayılmaktadır. Bireyler ve örgütler arası iş birliği, ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Belirsizlik ortamında iş birliğinden doğan riskler ise yine güven sayesinde azalmaktadır. Bilgi aktarımı da yine güven sayesinde kolaylaşmaktadır. Ayrıca, güven düzeyi yüksek ilişkilere sahip insanlar, daha geniş ve zengin bilgi akımlarına muhatap oldukları için daha yüksek bir öğrenme kapasitesine sahiptirler. Bilginin paylaşılması sosyal sermayenin boyutlarıyla (güven, ağlar ve tekrarlanan alışverişler) ekonomik performans arasında "aracılık" yapan bir role sahiptir. Kısaca sosyal sermaye, mevcut üretim faktörlerinin daha verimli ve rasyonel kullanılmasını sağlayarak ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır (Glaeser, vd. 2000) Aktaran; (Erselcan, 2009, s. 251).

Sosyal sermayenin ilgili alanlarda tek başına etkin olabilmesi mümkün görülmemektedir. Bu bağlamda sosyal sermayenin, varlığı nispetinde diğer üretim ve sosyal aktivitelerin etkinliğini arttıran pozitif bir değer olarak algılamak daha doğrudur. Diğer bir deyişle sosyal sermayenin, diğer ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yüksekliği ölçüsünde pozitif yönde, eksikliği ölçüsünde ise negatif yönde etkileyen tamamlayıcı bir faktör olarak tanımlanması daha doğrudur (Karagül & Dünder, 2006, s. 65).

2.4. Sosyal Sermaye ve Güven Kavramı

Güven kavramı, bireylerin ve kurumların aralarındaki ilişkilerde canlılık oluşturan; taahhütlerini yerine getirme, içtenlik, gerçeklik, dürüstlük ve erdemi kapsayan bilinçli tutarlılık olarak tanımlanmaktadır. Güven duygusu; toplumsal düzenin, bireysel yaşantının, ekonomik ve demokratik gelişmenin temelini oluşturmaktadır. Güvenin, ortaklaşa paylaşılan normlara dayalı, dürüst ve iş birliği yönünde hareket eden üyelerin oluşturduğu bir toplumda ortaya çıkması beklenmektedir. Bu normlar din veya adalet gibi derin değerler doğrultusunda olabileceği gibi, davranış kodları ve çalışma hayatına ilişkin standartlar doğrultusunda da olabilir. Genel bir özellik olarak, güven duygusu, bir toplumun düzenli ve dürüst davranışlara beklenti yaratacak şekilde birden fazla ahlaki değeri paylaştığı zaman yükselir. Bir toplumda ve onun belli bölümlerinde güven duygusunun hâkim olmasının sonucu ortaya çıkan yeti, sosyal sermaye olarak tanımlanmaktadır (Gökalp, 2003, s. 163).

Güven kavramı, sosyal sermaye kavramını oluşturan temel öğelerden biridir. Bir toplumda güven düzeyinin yüksek olması o toplumda sosyal sermaye birikiminin de fazla olduğunu işaretidir. Bir toplumda yapılan bürokratik işlemlerin sayısı, sivil toplum kuruluşlarının, derneklerin ve vakıfların etkinliği bunların yanı sıra boşanma oranları, yoksulluk ve kayırmacılığın varlığı gibi veriler göz önünde bulundurularak sosyal sermaye birikimi hakkında fikir edinilebilmektedir (Altan, 2006) Aktaran; (Gerşil & Aracı, 2011, s. 44).

Son zamanlarda yapılan çalışmalarda üç farklı güvenden söz edilmektedir. Bunlar, genelleştirilmiş diğer ismiyle kişiler arası güven (generalized trust), yoğun güven (thick trust) ve sistemik veya diğer ismiyle kurumsal güvendir (systemic or institutional trust). **Genelleştirilmiş güven** kavramı ile modern toplumda kişilerin güncel hayatta aile üyeleri dışındaki kişilerle ilişkilerindeki güven kastedilmektedir. **Yoğun güven** ile kişilerin kendi aile üyeleri arasındaki güven kastedilmektedir. **Kurumsal güven** ise bireylerin kurumlara olan güvenlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Son zamanlarda yapılan birçok çalışmada ekonomik büyüme ile güven arasındaki ilişki araştırılırken genelleştirilmiş güven esas alınmaktadır. Bunun sebebi genelleştirilmiş güvenin ekonomik faaliyetlerde iş birliğini kolaylaştırmakta ve işlem maliyetlerini düşürmekte etkili olduğu düşüncesidir (Rothe ve Schüler, 2006: 4) Aktaran; (Öksüzler, 2006, s. 111).

Uslaner (2004) genelleştirilmiş güveni, *“oluşturan temel öğeler mikro düzeyde bireylerin iyimserlik ve çevreyi kontrol inancına sahip olması; bu inanç nedeniyle dünyanın iyi bir yer olduğu, işlerin gün geçtikçe daha iyiye gittiği ve eğer bir şeyler yaparsanız işlerin iyiye gitmesine katkıda bulunabileceğiniz inancıdır”* şeklinde tanımlanmaktadır. Bu inanç, sosyal sermayeyi oluşturan eğitim, grup aidiyeti, diğer insanlarla kurulan ilişkiler ve erken yaşam deneyimleri kadar etkilidir. Makro düzeyde güvenin tespitindeki en önemli belirleyici toplumdaki ekonomik eşitliktir; eşitlik düzeyine yol açan ise gelir dağılımının adaletli olması ve düzenleyici yasal sistemdir (Uçar, 2016, s. 525).

Güven, aynı zamanda diğer insanların davranış ve düşünceleri hakkında istenilen beklentilerdir. Bu durumda güven kavramı ancak, kişisel risk alabilme, iş birliği, düşük sosyal çatışma, sosyal sermaye ve düzen gibi kavramlar ışığında gerçekleşir. (Gerşil & Aracı, 2011, s. 45).

2.5 İslam İnancında Güven Kavramı ve Sosyal Sermaye

İslam dininin Müslümanlardan istediği vasıfların en başında "güvenilir insan olma" vasfı gelmektedir. Mümin kavramı her şeyden önce, bu vasfı öne çıkarmaktadır. Mümin kavramı kitaplarda, "güvenen, güven veren insan" olarak tanımlanmaktadır. Yani, Mümin, Allah'a güvenen, diğer insanlara ise güven veren anlamına gelmektedir. Bir hadis-i şerifte Allah Resülü (s.a.s.), mümini tarif ederken "Mümin, insanların malları ve canları konusunda kendisine güvendiği kişidir." buyurmaktadır. Bu vesileyle mümin olan bir kişinin, başkalarının mallarına, canlarına ve namuslarına zarar veremeyeceğini belirtmektedir. Başka hadis-i şeriflerde de güvenilirlik vasfı, imanın gereği olarak bildirilmekte ve "güvenilirlik" vasfı olmayanın imanının da olamayacağına dikkat çekilmektedir (Yaylalı, 2008) Aktaran; (Ersin & Yıldırım, 2016, s. 131).

İslam dininin ana kaynaklarında güvenmek üzerine çok az ibareler varken, güvenilir olmak kavramı üzerine sayısız kanaat bulunmaktadır. Bu manada 'iman' ile 'güvenilir olmak' arasında sıkı bir bağ kurulmaktadır. Kuran'da Müslüman'ın kişilik özelliklerinden birinin de 'güvenilirlik' olduğu

belirtilmektedir (Tecim, 2011, s. 68). Konuyla ilgili birden çok hadis ve ayet mevcuttur¹. İslam dininde güvenilirliğin önemli bir rolünün olduğu açıktır. Çünkü elçilikte (nübüvvet) asıl olan şey güvenilir olmaktır. İslam dini açısından en mühim örnek ve güvenilirlik timsali ise Hz. Peygamber'dir. (Tecim, 2011, s. 73).

Din ve değerler sisteminin bütünleştirici bir etkisi mevcuttur ve bu sosyal hayatın her kademesinde görülür. Dini değerler ve sosyal yapının bütünleştiği en önemli alanlardan birisi de değerler alanıdır. Çünkü değerler bir dünya görüşü olarak, bireyin hayatına yön verir ve hayatına anlam kategorileri sağlar (Uysal,2007:216; Subaşı,2004:44; Kıray,1982:76) Aktaran; (Tecim, 2011, s. 69). Sosyalleşme süreci içerisinde (bireyin insanlaştırılması süreci de denen) birey, zaman içerisinde kazanımlarını çoğaltmaktadır. İslam dininin temel ilke ve öğretileri güveni, güvenilirliği, adaleti, yardımlaşmayı ve hoşgörüyü tavsiye etmektedir. Bu öğretileri ilk önce aile ve akrabada, daha sonra komşuda ve arkadaş çevresinde tecrübe eden bireyler, güvenilir toplumun temellerini oluşturacaktır (Tecim, 2011, s. 74). Sosyal sermayenin, dünyanın her yerindeki temel kaynağının aileler olduğu fikri oldukça önemlidir. Bu ilkelerin öğretildiği ilk aşama aile ve akraba çevresiyken, bireyler daha sonra içerisinde bulunduğu toplumun ilke ve öğretilerini de içselleştirmektedirler (Tecim, 2011, s. 75).

Sosyal bilimler alanında çalışan bilim insanları, dinlerin doğaları gereği toplumsal olduklarını ve dolayısıyla toplumsal ilişkileri güçlendirdiklerini ileri sürmektedirler. Diğer taraftan da güncel veriler, sosyal bağların dini katılım aracılığıyla geliştirildiğine dair kanıtlar ortaya koymaktadır. (Yavuz, 2013, s. 54). İslam Dini sadece ahiret hayatı üzerinde düzenlemeler yapan bir din olmaması, bireyin, toplumsal kesimlerin ve tüm toplumun yaşamı üzerinde hâkim bir düzenleyici olması, aynı zamanda tek bir ırkın değil tüm insanlığın dini olması nedeniyle de toplumsal ve medeniyet düzeyinde temel bir faktör olarak karşımızda durmaktadır. Bu özellikleriyle de İslam Dini, sosyal sermayenin gelişimi ve toplumsal kalkınmanın sağlanması konusunda da oldukça önemli toplumsal bir değer niteliği taşımakta ve bu kapsayıcı özellikleriyle sosyal sermayenin konusu olarak incelenmeyi hak etmektedir (Kunduracı, 2012, s. 200).

Referans kuramcılarının haricinde birçok araştırmacı, dini aidiyetin, dini ibadetler ve dindarlığın sosyal sermayenin üretilmesinde mühim bir rol üstlendiğini kabul etmektedir. Stronmes'a göre "*dinin kapsayıcı fonksiyonuna ilaveten, dini inanç genellikle dayanışma, diğerkamlık, hayırseverlik, gibi hepsi de diğer gruplara karşı olumlu tutumları etkileyen insani değerlerle yakından ilgilidir*"(Yavuz, 2013, s. 56). Sosyal sermaye çalışmalarında sosyal sermayenin üretilmesi, oluşturulması ve biriktirilmesi anlamında dine mühim bir rol atfedilmektedir. Bu bağlamda dinin veya dindarlığın iki şekilde açıklandığı görülmektedir. Birincisi yapısal boyutlarına vurgu yapıp, dini topluluklar ve gruplar, tarikat ve cemaatlere katılımın sosyal uyuma yaptığı katkı, dolayısıyla sosyal sermayeye etkisi olduğu düşüncesidir. İkincisi ise kültürel bir olgu olarak dinin veya dindarlığın, normlar, kimlik, zihniyet ve dünya görüşü üzerindeki etkisi ve dolayısıyla sosyal sermayeye sebep olduğu düşüncesidir (Yavuz, 2013, s. 60-61).

Sosyal sermayeye etki faktörü bakımından, her ne kadar dindarlık, dini inanç ve dini grupları birbirinden kesin sınırlar ile ayırmak mümkün değilse de dini gruplar içinde belirginleşen sosyal bağların en az dini

¹ "O halde seninle beraber tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Aşırı da gitmeyin. Çünkü O, sizin yaptıklarınızı çok iyi görendir." Hud 112

"Şüphesiz Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra da dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de." Ahkaf 13

"Yeminlerinizi aranızda hile ve fesat sebebi yapmayın. Sonra sağlamca bastıktan sonra ayak(larınız) kayar da Allah yolundan sapmanız sebebiyle kötü azabı tadarsınız. (Ahirette de) sizin için büyük bir azap vardır. Allah'a verdiğiniz sözü az bir karşılığa değişmeyin. Eğer bilerseniz, şüphesiz Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır." Nahl 94-95

"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir." Saff 2-3

"İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever." Maide 13

inançlar kadar önemli olduğu da rahatlıkla ifade edilebilir. Diğer yandan sosyal sermaye ile ilgili çalışmalarda çoğunlukla kavramın dayandırıldığı “güven”, Fukuyama başta olmak üzere birçok yazara göre, ortak normlar ve değerlere dayanan, düzenli, dürüst ve uyumlu davranışlara sahip bireylerin olduğu bir topluluk içinde daha da artacaktır. İşte dini öğretilere sahip gruplar da böyle topluluklardır. Toplumun farklı kesimlerinden insanların düzenli bir zeminde yüz yüze kaldıkları, birbirlerinin aynı inanç, normlar, değerler, düşünce ve davranışlara sahip olduklarının bilincinde, yardımseverlik ve iş birliği içindeki bir toplumsal zemini temsil ederler (Yavuz, 2013, s. 61).

Sosyal sermayenin ekonomiye olan katkısını ölçen araştırmalar genel olarak insan faktörüne önem verilmesi gerekliliği üzerinde durur. Bunun için de bu çalışmalar eğitimin önemli olduğu vurgunu yapmaktadırlar. Çünkü eğitim, sosyal sermayenin artmasına ve sosyal ağların gelişmesine yaptığı katkının yanı sıra bireylerin eğitimdeki başarılarını ve beşerî sermayelerini de artırır. Sosyal kalkınma da bu faktörlerin artışı yoluyla sağlanmış olur (Şenkal, 2005: 794) Aktaran; (Ersin & Yıldırım, 2016, s. 131). Dolayısıyla bireylerin İslami değerler ölçüsünde yetişmesi, İslam dininin sosyalleşme ve dayanışma yönünü dikkate aldığımızda sosyal sermaye üzerinde mühim katkıları olacağını göstermektedir (Ersin & Yıldırım, 2016, s. 132).

Maddi, beşerî ve toplumsal kaynakların birbirleriyle uyumlu, günün ihtiyaçlarına cevap verebilen nitelikte bir araya gelebilmeleri ancak uygun toplumsal dinamiklerin varlığıyla mümkündür. Bu toplumsal dinamiklerden bir tanesi de “din”dir. Dinin toplumsal hayat içindeki yeri, bireyler, toplumsal gruplar, toplumsal ilişkiler üzerindeki etkinliği, değeri ne denli güçlü olursa, toplumsal değişim, gelişim ve dönüşümlerdeki rolü de o denli büyük ve önemli olacaktır (Kunduracı, 2012, s. 199).

3. Literatür

Türkiye’de yapılan araştırmalarda sosyal sermaye genelde güven ve sosyal etkinliklere katılım ile ölçülmektedir (Uçar, 2016, s. 526).

Sosyal sermaye kavramına dair teorik çalışmalar şu şekilde özetlenebilir;

Şan & Şimşek, (2011) yapmış oldukları çalışmada Sosyal Sermaye kavramına dair yerli ve yabancı literatürü özetlemişler ve sosyal sermaye kavramını sosyolojik olarak ele alınmışlardır. Şan & Akyiğit, (2015)’in çalışmalarında sosyal sermayenin ölçülme işleminin zor olduğu ve sonuçlarının güvenilirliğinin sorunlu olduğunu belirtmişlerdir. Meçik, (2015) çalışmasında, sosyal sermaye ve verimlilik ilişkisine dair literatür çalışmasına yer vermektedir. Bulut, (2015) çalışmasında, sosyal sermayenin ekonomik ve sosyal kalkınmaya olan pozitif etkileri teorik çerçevede tartışmaktadır. Ağcasulu, (2017) çalışmasında, sosyal sermayenin tarihsel süreçteki gelişimini bireysel ve kolektif yönleriyle harmanlayarak, sosyal sermayeye yöneltilen eleştirilerle birlikte değerlendirmektedir. Karagül & Masca, (2005) çalışmalarının amacını, *“özellikle az gelişmiş ülkelerin ekonomik sorunlarına yaklaşımda dikkatleri farklı bir bakışla, uzun vadeli içsel büyüme teorileri kapsamında yeni kavramlara ve olgulara çekebilmek”* olarak belirtmektedir. Yazarlar çalışmalarında sosyal sermaye olgusunu; tanımı, özellikleri, kaynakları ve ekonomik etkileri itibarıyla ele almakta ve Türkiye’nin bu alandaki konumunu değerlendirmektedirler. Uçar, (2016) araştırmasında *“sosyal sermaye olgusunun politika, ekonomi, sağlık ve eğitim gibi farklı alanlarla ilişkisini göstermek ve sosyal sermayenin var olmasının bu alanlarda ne tür sonuçlara yol açtığını ortaya koymaya”* çalışmıştır. Araştırma sonuçlarına göre sosyal sermayenin ekonomi, politika, eğitim, sağlık, sağlıklı davranış ve ruh sağlığı üzerinde olumlu etkiye neden olduğu görülmüştür.

Sosyal sermayenin ölçülmesine dair ampirik çalışmalar şu şekilde özetlenebilir;

Karagül & Dündar, (2006) yaptığı çalışmada, sosyal sermaye ve önemi üzerinde durarak sosyal sermayenin gelişimini etkileyen, beşerî kalkınma endeksi, toplumun rekabet düzeyi, adaletin sağlanma düzeyi ve gelir dağılımı değerleriyle olan ilişkisi teorik ve ampirik olarak irdelemiştir. Ampirik çalışma bulgularına göre ilgili faktörlerdeki pozitif gelişmenin sosyal sermayenin gelişimine olumlu katkı yaptığı görülmüştür. Ardahan, (2012) araştırmasında, *“Onxy ve Bullen (2000) tarafından geliştirilmiş olan sosyal sermaye ölçeğinin Türk toplumu için geçerliliğini ve güvenilirliğini tespit etmeye”* çalışmıştır. Araştırmanın sonucunda, ölçeğin Türk popülasyonu için güvenilir bir ölçek olduğu kanaatine varılmaktadır. Duman & Alacahan, (2011) çalışmasında, özellikle etniklik ile “kişilerarası güven”, “etnik kimlikler arası güven”, “tanıdıklara güven” ve “kurumlara güven” gibi sosyal sermaye göstergeleri

arasındaki ilişkileri sorgulamaktadır. Çalışmanın bulguları neticesinde etnik kimliklerin birbirleri ile iletişim ve paylaşım olanaklarının artması, kimlikler arasında ön yargıların azalmasına, güvenin artmasına kaynaklık etmekte ve sosyal sermaye birikimine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kaya, (2011) anket çalışması yöntemiyle sosyal sermayeye etki eden faktörleri belirlemeye çalışmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, özellikle eğitim düzeyi ve bireylerin kendilerini değerli hissetmeleri ile sosyal sermaye arasında doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Öksüzler, (2006) bir sosyal sermaye göstergesi olarak güven ile kişi başına milli gelir arasındaki ilişkiyi Türkiye ve AB ülkeleri için panel logit yöntemi ile irdelemiştir. Çalışmanın sonucunda, güvenin gelir üzerinde pozitif etkisi ve sosyal sermayeyi belirleyen en önemli faktörün eğitim olduğu tespit edilmiştir. (Tüysüz, 2011) çalışmasında, Türkiye’de bölgelerin sosyal sermaye düzeyleri ile genel kalkınmışlık seviyeleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz sonucunda, bölgelerin genel gelişmişlik düzeyleri ile sosyal sermaye düzeyleri arasında yüksek bir ilişki bulunmuş ve bazı gelişmiş bölgelerin ekonomik gelişme düzeyine kıyasla sosyal sermaye düzeyinin düşük kaldığı tespit edilmiştir. Abdioğlu & Yavuz (2013) işletmelerde sosyal sermayenin ölçülmesi ve raporlanması ile ilgili çalışmasında anket yönteminden faydalanarak deneysel bir çalışma sunmaktadır. Çalışmanın bulgularında sosyal sermaye sayesinde, işletme çalışanlarının birbirlerini anlayarak işbirliği içerisinde hareket ettiği görülmektedir.

Sosyal sermaye ve din konulu çalışmalar şu şekilde özetlenebilir;

Yavuz, (2013) çalışmasında, sosyal sermaye-din ilişkisi üzerinde durmakta ayrıca sosyal sermayenin grup içi eşgüdümlü tutum ve davranışlara etkisini ampirik olarak incelemektedir. Çalışmanın sonucuna göre, dinin sosyal sermayenin üretilmesinde önemli bir etken olduğu ve sosyal sermayenin yoğun dini gruplar (tarikatarlar) da belirgin şekilde yüksek olduğu ve bununda dini grupların eşgüdümlü tutumlara sahip olduğu hipotezini doğruladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kunduracı, (2012) çalışmasında, İslam medeniyetinin başarısında sosyal sermayenin rolü ve günümüz toplumlarının sosyal sermayelerinin gelişiminde bu başarının model olabilme durumunu incelemektedir. Ersin & Yıldırım, (2016) çalışmalarında, Necmettin Erbakan’ın manevi kalkınma söyleminin ekonomi üzerindeki olumlu katkılarını sosyal sermaye ve asimetrik bilgi konuları açısından değerlendirilmektedirler.

4. Data

Çalışmamızda Müslüman nüfus oranının, kişi başı GSYH’nin ve enflasyonun sekiz farklı güven değişkenine olan etkisi yatay kesit analizi kullanılarak iki farklı dönem (dalga) için incelenecektir. Çalışmanın verileri üç farklı kaynaktan derlenmiştir. Veriler ve yararlanılan kaynaklar aşağıda yer alan tabloda özetlenmektedir.

Tablo 2: Veriler ve Kaynaklar

Veri	Kaynak	Veri	Kaynak
G_{Aile}	Dünya Değerler Araştırması	G_{Banka}	Dünya Değerler Araştırması
$G_{Komşu}$	Dünya Değerler Araştırması	$G_{Hayır Kurumu}$	Dünya Değerler Araştırması
$G_{Tanıdık}$	Dünya Değerler Araştırması	$N_{Müslüman}$	CIA Factbook
$G_{Dini Kurum}$	Dünya Değerler Araştırması	$GSYİH_{KişiBaşı}$	Dünya Bankası Data
G_{Parti}	Dünya Değerler Araştırması	ENF_t	Dünya Bankası Data
$G_{Parlamento}$	Dünya Değerler Araştırması		

Çalışmanın güven ile ilgili ana veri kaynağı Dünya Değerler Araştırması’dır. Dünya Değerler Araştırması 1981 yılından bu yana yürütülen ve dünyanın 80 civarında ülkesinde gerçekleştirilen bir sosyal bilim projesidir. Araştırma, her beş yılda bir tekrarlanmaktadır. Kapsamı itibariyle dünyanın en büyük sosyal bilim araştırması niteliğini taşımaktadır. 1. dalga (1981-1984), 2.dalga (1990-1994), 3.

dalga (1995-1998), 4. dalga (1999-2004), 5.dalga (2005-2009), 6. dalga (2010-2014) ve 2015’de başlayan 7. dalganın 2018’de tamamlanması beklenmektedir. Araştırmada katılımcılara anket soruları yöneltilerek yaşamın algılanması, siyaset ve demokrasi, milliyetçilik, ekonomi, çalışma hayatı, din ve inanç, aile; ana-baba ve çocuk ilişkileri gibi alanlarda çıkarımlarda bulunmaktadır. Anket çalışmasını her ülke için sorumlu kişiler yapmaktadır. Anket çalışmasının uygulandığı zaman, dalga verilerinin sunulduğu 5 yıllık zaman aralığında yer alan tek bir yıllık zamana isabet etmektedir. Çalışmada kullanılan ilgili verilerle alakalı olarak ankette katılımcılara sorulan sorular şu şekildedir;

“Size çeşitli gruplardan insanlara ne kadar güvendiğinizi soracağım. Bunların her biri için, “tamamen güvenirim”, “biraz güvenirim”, “pek güvenmem”, “hiç güvenmem” şeklinde bir cevap veriniz.”

- Aileniz G_{Aile}
- Komşularınız $G_{Komşu}$
- Şahsen Tanıdıklarınız $G_{Tanıdık}$

“Aşağıda sayacağım kurumlardan her birine ne kadar güvenirsiniz? Yine “tamamen güvenirim”, “biraz güvenirim”, “pek güvenmem”, “hiç güvenmem” şeklinde bir cevap veriniz.”

- Dini Kurumlar $G_{Dini Kurum}$
- Siyasi Partiler G_{Parti}
- Parlamento $G_{Parlamento}$
- Bankalar G_{Banka}
- Hayır ve Yardım Kuruluşları $G_{Hayır Kurumu}$

Bu çalışmada ilgili soruların “tamamen güvenirim” cevabına ilişkin oranları dikkate alınmaktadır. Ayrıca çalışma verileri için dikkate alınan zaman aralıkları 5. dalga (2005-2009) ve 6. dalga (2010-2014) ‘dır. Her bir ülke için zaman aralıkları bu tarihler arasındaki yıllar itibariyle değil, bu tarihler arasında anketin yapıldığı yıla ait tek bir veri içermektedir. Kavram karmaşasına yer vermemek adına çalışmada “dönem” kavramı yerine “dalga” kavramı kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler bazı ülkeler için eksik olduğundan bu ülkeler çalışmanın örneklem kümesinden çıkarılmıştır. Çalışmamızda 5. dalgada 48 ve 6. dalgada 54 ülke yer almaktadır.

Çalışmanın bir diğer verisi, Dünya Değerler Araştırmasında yer alan ülkelerin toplam nüfuslarının Müslüman nüfusuna oranlarıdır. Bu oranlar CIA factbook web sitesinden alınmıştır.

Ülkelere ait enflasyon ve büyüme oranları ise Dünya Bankası’nın verilerinden elde edilmiştir. Verilerin uzun zaman aralığına sahip olması karşılaştırılmaya olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada kullanılan veriler, Dünya Değerler Araştırmasının ülkelerde uygulanan anket çalışmasının yapıldığı yıl ve bir önceki yılın rakamlarını ortalaması alınarak tespit edilmiştir.

5. Yöntem

Çalışmamız tek bir zaman noktasında farklı değişkenlerin incelenmesine dayandığından yatay-kesit veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Yatay kesit veri analizlerinde değişen varyans sıklıkla karşılaşılan bir sorundur. Değişen varyansın mevcudiyeti durumunda standart hatalar doğru hesaplanmadığından birçok istatistiksel test geçersiz olacak ve model tahminlerimiz geçerli olmayacaktır. Modellerimizde değişen varyans olup olmadığı Heteroscedasticity White Test’i ile test edilmiştir. Değişen varyansın tespiti durumunda F istatistikleri geçersiz olacağından Wald F istatistikleri kullanılmıştır.

Çalışmanın öne sürdüğü hipotezler şu şekildedir;

H.1. Aileye güven Müslüman nüfus oranı, Kişi başına GSYİH yüksek olan ülkelerde fazla iken enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde düşüktür.

H.2. Komşulara güven Müslüman nüfus oranı, Kişi başına GSYİH yüksek olan ülkelerde fazla iken enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde düşüktür.

H.3. Tanıdıklara güven Müslüman nüfus oranı, Kişi başına GSYİH yüksek olan ülkelerde fazla iken enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde düşüktür.

H.4. Dini Kurumlara güven Müslüman nüfus oranı, enflasyonun yüksek olan ülkelerde fazla iken Kişi başına GSYİH yüksek olduğu ülkelerde düşüktür.

H.5. Hayır Kurumların güven Müslüman nüfus oranının yüksek olan ülkelerde fazla iken Kişi başına GSYİH ve enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde düşüktür.

H.6. Bankaya güvenin yüksek olduğu ülkelerde Müslüman nüfus oranı ve enflasyon düşüktür.

H.7. Parti ve Parlamento güvenin yüksek olduğu ülkelerde Kişi başına GSYİH yüksek ve enflasyonun düşük olması beklenir.

Çalışma da 2005-2009 ve 2010-2014 dalgası için aşağıdaki modeller tahmin edilmiştir. Veri eksikliğinden dolayı 5. Dalgada “Bankalara Güven” ve 6. Dalgada “Aileye Güven” modeli tahmin edilememiştir.

$$G_{Aile} = \alpha_0 + \alpha_1 GSYİH_t + \alpha_2 ENF_t + \alpha N_{Müslüman}$$

$$G_{Komşu} = \alpha_0 + \alpha_1 GSYİH_t + \alpha_2 ENF_t + \alpha N_{Müslüman}$$

$$G_{Tanıdik} = \alpha_0 + \alpha_1 GSYİH_t + \alpha_2 ENF_t + \alpha N_{Müslüman}$$

$$G_{Dini Kurum} = \alpha_0 + \alpha_1 GSYİH_t + \alpha_2 ENF_t + \alpha N_{Müslüman}$$

$$G_{Parti} = \alpha_0 + \alpha_1 GSYİH_t + \alpha_2 ENF_t + \alpha N_{Müslüman}$$

$$G_{Parlamento} = \alpha_0 + \alpha_1 GSYİH_t + \alpha_2 ENF_t + \alpha N_{Müslüman}$$

$$G_{Banka} = \alpha_0 + \alpha_1 GSYİH_t + \alpha_2 ENF_t + \alpha N_{Müslüman}$$

$$G_{Hayır Kurumu} = \alpha_0 + \alpha_1 GSYİH_t + \alpha_2 ENF_t + \alpha N_{Müslüman}$$

6. Bulgular

6.1. 2005-2009 Dalgası (5. Dalga)

Ampirik çalışmamızın ilk bölümünde 48 ülkeden oluşan yatay-kesit 5. Dalga veri setini kullanarak elde ettiğimiz güven modellerimizin tahminleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: 2005-2009 Dalgası

DEĞİŞKENLER	G_{Aile}	$G_{Komşu}$	$G_{Tanıdik}$	$G_{Dini Kurum}$	G_{Parti}	$G_{Parlamento}$	$G_{Hayır Kurumu}$
$GSYİH_{Kişi Başı}$	0.00004 (0.66)	0.0001 (0.85)	0.0005 (5.70)***	-0.0004 (-3.02)***	-0.0002 (-1.72)*	-0.0002 (-1.29)	-0.00008 (-1.31)
ENF_t	-0.183 (-1.16)	-0.067 (-0.51)	-0.460 (-0.24)	0.780 (2.81)***	0.064 (0.33)	0.174 (0.65)	0.167 (1.06)
$N_{Müslüman}$	10.288 (2.67)***	15.265 (2.39)**	9.795 (2.12)**	30.951 (4.58)***	2.163 (0.46)	7.161 (1.10)	7.958 (2.07)**
Gözlem Sayısı	48	48	48	48	48	48	48
Heteroskedasticity White Test	0.731 (0.68)	2.004 (0.05)**	1.156 (0.35)	1.997 (0.07)*	0.453 (0.90)	0.507 (0.86)	0.441 (0.90)

R-squared	0.169	0.169	0.466	0.582	0.103	0.114	0.204
Prob (F-statistic)	0.04	-	0.000004	-	0.184	0.153	0.017
Prob (Wald F-statistic)	-	0.031	-	0.000	-	-	-

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 Anlamlılık düzeyini göstermektedir.

- Aileye güven ile ülkelerin Müslüman nüfus oranları arasında istatistiksel olarak %1 anlamlı düzeyinde beklendiği gibi pozitif bir ilişki bulunmuştur. Buna göre Müslüman bireylerin aileye güvenlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.
- Komşuya güven ile ülkelerin Müslüman nüfus oranları arasında istatistiksel olarak %5 anlamlı düzeyinde beklendiği gibi pozitif bir ilişki bulunmuştur. Buna göre Müslüman bireylerin komşularına güvenleri daha yüksektir. İslami inanış da kişilerin komşularına karşı sorumluluk taşıması ve ilişki içinde bulunmasının öğütlenmesi Müslümanların komşularıyla iyi ilişkiler içinde olmasını ve dolayısıyla güvenlerinin yüksek olmasına neden teşkil etmektedir.
- Tanıdıklara güven ile ülkelerin Müslüman nüfus oranları arasında %5 anlam düzeyinde beklendiği gibi pozitif bir ilişki vardır. İslami toplumlarda bireylerin birbirine ve çevresine güvenmesi ve güvenilir olması yönünde yapılan telkinler bireyleri tanıdıklarına güven duymaya yönlendirmektedir şeklinde yorumlanabilir. Kişi başına GSYİH değişkeni beklendiği gibi pozitif ve %1'de anlamlı bulunmuştur. Bu noktada insanların ticari ilişkilerinin tanıdıklarla gerçekleştirilmesi ve sorunsuz bir borç ilişkisi kurması aralarındaki güvene dayanmaktadır. Bu güven düzeyi ülkelerin toplam gelir seviyesinde pozitif bir etki oluştururken bunun kişi başına düşen GSYİH'yi da pozitif etkilemesi düşünülebilir aynı zamanda kişi başına GSYİH'nin yüksek olması (refahın yüksek olması) ekonomik riski azaltacağından kişilerin tanıdıklarına güvenini artıracaktır.
- Dini Kurumlara güven ile tüm değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Ülkelerin Müslüman nüfus oranı ve enflasyon arttıkça dini kurumlara güven artarken kişi başına düşen GSYİH artarken güven azalmaktadır. Bu insanların gelir artışlarının bireyleri daha sorgulayıcı bir hale getirdiği ve dini kurumlara olan güvenlerinin azaldığı şeklinde yorumlanabilir. Enflasyon insanların maddi olarak zor durumda oldukları dönemleri kapsar. İnsanlar böyle dönemlerde dine ve dini kurumlara yönelmeye daha yatkın olurlar. Bu verilerde ki enflasyon oranındaki artışın dini kurumlara olan güvendedeki artışla orantılı olması bu şekilde yorumlanabilir.
- Hayır kurumlarına güven ile ülkelerin Müslüman nüfus oranları arasında %5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. İslam dininde sadaka verme ve hayır yapma düşüncesinin ayet ve hadislerde çokça övüldüğü düşünülürse sonuç beklentileri karşılamaktadır. Kişi başına düşen GSYİH ve enflasyon değişkenleri istatistiksel olarak anlamsızdır.
- Siyasi partilere güven ile sadece kişi başına GSYİH değişkeni arasında %10 anlam düzeyinde negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Bireyler gelir seviyeleri arttıkça siyasi yönetimi, partileri, dini kuralları ve çevresel tüm etmenleri daha sorgulayıcı hale gelmektedirler. Gelir artışı bireylerle sorgulayıcı bir özgüven kazandırmaktadır.
- Parlamento güven ile ilgili değişkenler arasında istatistiksel olarak herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.

6.2. 2010-2014 Dalgası (6. Dalga)

Ampirik çalışmamızın ikinci bölümünde 54 ülkeden oluşan yatay-kesit 6. Dalga veri setini kullanarak elde ettiğimiz güven modellerimizin tahminleri aşağıdaki tabloda verilmiştir

Tablo 4: 2010-2014 Dalgası

DEĞİŞKENLER	$G_{Komşu}$	$G_{Tanıdik}$	$G_{Dini Kurum}$	G_{Parti}	$G_{Parlamento}$	G_{Banka}	$G_{Hayır Kurumu}$
$GSYİH_{Kişi Başı}$	-0.00002 (-0.30)	0.0003 (4.34)***	-0.0004 (-2.96)***	-0.00006 (-0.97)	0.00010 (0.93)	-0.0001 (-1.52)	-0.00004 (-0.45)
ENF_t	0.081 (0.62)	0.056 (0.48)	0.065 (0.23)	0.085 (0.82)	0.066 (0.60)	0.137 (0.91)	-0.048 (-0.60)
$N_{Müslüman}$	18.582 (5.73)***	14.311 (4.90)***	13.547 (2.11)**	3.007 (1.10)	11.077 (2.41)**	4.965 (1.32)	4.393 (1.20)
Gözlem Sayısı	54	54	54	54	54	54	54
Heteroskedasticity White Test	0.879 (0.55)	0.945 (0.50)	2.025 (0.05)*	0.867 (0.56)	1.901 (0.06)*	1.191 (0.32)	1.171 (0.35)
R-squared	0.429	0.418	0.247	0.096	0.141	0.139	0.046
Prob (F-statistic)	0.000003	0.000005	-	0.170	-	0.052	-
Prob (Wald F-statistic)	-	-	0.0002	-	0.077	-	0.203

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 Anlamlılık düzeyini göstermektedir.

- Komşuya güven ile ülkelerin Müslüman nüfus oranları arasında istatistiksel olarak %1 anlamlı düzeyinde beklendiği gibi pozitif bir ilişki bulunmuştur.
- Tanıdıklara güven ile ülkelerin Müslüman nüfus oranları arasında %1 anlam düzeyinde beklendiği gibi pozitif bir ilişki vardır. Kişi başına GSYİH değişkeni beklendiği gibi pozitif ve %1'de anlamlı bulunmuştur.
- Dini Kurumlara güven ile ülkelerin Müslüman nüfus oranı arasında %5 düzeyinde beklendiği gibi pozitif bir ilişki bulunmuştur. Kişi başına GSYİH değişkeni ile ise %1'de anlamlı ve negatif ilişki tespit edilmiştir. Bireyler gelir artışlarıyla beraber çevrelerini, yöneticilerini, dini hüküm ve kurumları daha sorgulayıcı hale gelirler. Bu sebeple bireylerin gelirlerindeki artış dini kurumlara olan güvenlerinin azalması noktasında anlamlı görülmektedir.
- Hayır kurumlarına olan güven ile üç değişken arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.
- Partiyeye güven ile üç değişken arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.
- Parlamentoya güven ile ülkelerin Müslüman nüfus oranı değişkeni arasında pozitif ve %5 'de anlamlı bulunmuştur. İslam dini, bireylere yöneticilerine güven duymayı ve itaat etmeyi öğüt vermektedir. Bu Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde parlamentoya güvenin yüksek olma durumunu açıklamaktadır.
- Bankalara olan güven ile üç değişken arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.

6.3. 2005-2009 Dalgası (5. Dalga) ve 2010-2014 Dalgası (6. Dalga) Karşılaştırması

- Aileye güven düzeyi verileri sadece 2005-2009 dalgasında mevcuttur. Bu veride de sadece ülkelerin Müslüman nüfus oranıyla ilişkili bulunmuştur. 2010-2014 yıllarında yeterli ülke verisi bulunmamaktadır. Bununla ilgili olarak geçmişten günümüze toplumsal düzeyde ailelere olan güvenin ölçülmesi noktasında bir problem olduğu sonucuna varılabilmektedir. Bunun birçok toplumda aile yapısının bozulmasıyla olan ilişkisi ileriki çalışmalarda daha detaylı olarak incelenebilir.
- Komşuya güven düzeyi iki dalga içinde sadece ülkelerin Müslüman nüfus oranı değişkeni için anlamlı sonuçlar vermektedir.
- Tanıdıklara olan güven iki dönem içinde hem kişi başına düşen GSYİH değişkeniyle hem de Müslüman nüfus oranı değişkeniyle ilişkili bulunmuştur.
- Dini kurumlara güven her iki dönemde de kişi başına düşen GSYİH değişkeniyle negatif düzeyde anlamlı bulunmuştur. Ülkelerin Müslüman nüfus oranı değişkenine dair her iki dalgada da istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bunun yanı sıra 2005-2009 dalgasında enflasyon değişkeni ile ilişki tespit edilirken 2010-2014 herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.
- Siyasi partilere güven düzeyinde 2005-2009 dalgasında sadece kişi başına düşen GSYİH değişkeni ile ilişki tespit edilmiş olup, 2010-2014 dalgasında değişkenlerin hiçbirisiyle ilişki tespit edilmemiştir.
- Parlamento güven ile değişkenler arasında 2005-2009 dalgasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. 2010-2014 döneminde ise sadece ülkelerin Müslüman nüfus oranı değişkeniyle ilişki tespit edilmiştir. Siyasi partiler ve parlamento güven düzeyleri ülkelerin siyasi yapı ve geçirdikleri siyasi konjonktürler göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Aksi takdirde yanlış yorumlar yanlış çıkarımlara neden olmaktadır.
- Bankalara güven ile ilgili veriler 2005-2009 yılında sadece bir ülke için mevcuttur. Bu verinin birçok ülke için anket çalışmasına dahil edilmemesinde 2008 yılında yaşanan "Bankacılık Krizi" olarak adlandırılan ekonomik krizin etkili olduğu söylenebilir. 2010-2014 dalgası için alınan verilerle değişkenlerin hiçbirisi arasında ilişki bulunmamıştır.
- 2005-2009 dalgasında hayır kurumlarına güven ile sadece ülkelerin Müslüman nüfus oranı değişkeniyle ilgili istatistiksel olarak anlamlılık tespit edilirken, 2010-2014 dalgasında değişkenlerle herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.

7. Sonuç

Çalışmanın amacı, sosyal sermaye kavramı ile ilintili olarak güven kavramının ülkelerdeki Müslüman nüfus oranları, enflasyon ve kişi başına düşen GSYİH oranı ile ilişkilerini tespit etmek ve gerekçelerini ortaya koymaktır. Bu nedenle çalışmada yatay kesit veri analizi kullanılmıştır. Veriler, Dünya Değerler Araştırması anket sonuçları, Dünya Bankası ve CIA Factbook veri tabaları kullanılarak elde edilmiştir.

Elde edilen sonuçlarda, çalışmanın beklentileri doğrultusunda, ülkelerin Müslüman nüfus oranları ile aile, tanıdık, komşu, dini ve hayır kurumlarına güven verileri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Çalışmanın diğer değişkenleri olan enflasyon ve kişi başına düşen GSYİH oranları ile güven arasında genel olarak negatif ilişki tespit edilmiştir. Ekonomik değişkenler sadece güven faktörüyle açıklanamayacak kadar karmaşık olgulardır. Bu yüzden bu değişkenler farklı değişkenlerin ve verilerin de dahil edilmesiyle yeni çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir.

İslam ekonomisi ayet ve hadislerde de belirtildiği üzere güven esasına dayanmaktadır. Sonuç olarak Müslüman toplumlarda bireyler birbirine güvenmelidir. Bilindiği üzere İslam ekonomisinin özünü ortaklık sistemi (mudarabe, müşareke) oluşturur. Müslüman toplumlarda insanların birbirine ve kurumlara güvenin yüksek olması beklenir ki çalışmanın sonucundaki bulgular bunu kanıtlar niteliktedir. İslam ekonomisinin varsaydığı ve çalışmamızda ilişkisini ortaya koyduğumuz güven faktörü, bu toplumlarda ön plana çıkartılarak İslam ekonomisi ve İslami finans teorisi çerçevesinde kendine yer bulacak kurum ve enstrümanları inşa etmelidir.

Çalışma, Müslüman nüfus oranı ile toplumsal güven düzeyi araştırması ve sonuçlarını ortaya koyması bakımından literatüre katkı yapmaktadır. Bu çalışma vesilesiyle İslam ekonomisi ve İslami finans teorisinin temeli olan güven faktörünün var olduğu ortaya konulmuştur. Bundan sonraki çalışmaların bu temel üzerinden hareket ederek İslam ekonomisi felsefesi doğrultusunda ortaklığa ve toplumsal güvene atıf yapacak kurum ve enstrümanlar geliştirmeye yönelmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Abdioğlu, H., & Yavuz, S. (2013). İşletmelerde Sosyal Sermayenin Ölçümlenmesi ve Raporlanmasına Yönelik Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25-56.
- Ağcasulu, H. (2017). Sosyal Sermaye Kavramı ve Temel Bakış Açılarının Karşılaştırılması. *Vizyoner Dergisi*, 114-129.
- Ardahan, F. (2012). Sosyal Sermaye Ölçeği Geçerlilik, Güvenirlilik Çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 773-789.
- Ardahan, F. (2012). Sosyal Sermaye Ölçeği Geçerlilik, Güvenirlilik Çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 773-789.
- Bulut, R. (2015). Toplumun Ekonomik ve Sosyal Açından Kalkınmasındaki Güç Kaynağı Olarak Sosyal Sermaye. *1. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi "Sosyal Sermaye"* (s. 441-445). Konya: Kültür A.Ş.
- Duman, B., & Alacahan, O. (2011). Sosyal Sermaye/Güven Boyutunda Etniklik. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 181-208.
- Erselcan, F. (2009). Disiplinlerarası Ortak Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Sermaye. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 248-256.
- Ersin, İ., & Yıldırım, C. (2016). Necmettin Erbakan'ın Manevi Kalkınma Söyleminin İslam Ekonomisi İçerisindeki Yeri ve Sosyal Sermaye ile Asimetrik Bilgi Konularıyla İlişkisi. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 121-135.
- Gerşil, G. S., & Aracı, M. (2011). Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 39-74.
- Gökalp, N. (2003). Ekonomide Güven Faktörü. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 163-174.
- Karagül, M., & Dünder, S. (2006). SOSYAL SERMAYE VE BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 61-78.
- Karagül, M., & Masca, M. (2005). SOSYAL SERMAYE ÜZERİNE BİR İNCELEME. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 37-52.
- Kaya, Y. (2011). *Sosyal Sermaye Düzeyinin Belirlenmesi ve Sosyal Sermaye Düzeyini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Gönüllü Teşekküller Bağlamında Kayseri Örneđi*. YL: Dumlupınar Üniversitesi.
- Kaya, Y. (2011). SOSYAL SERMAYE DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ VE SOSYAL SERMAYE DÜZEYİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ: GÖNÜLLÜ TEŞEKKÜLER BAĞLAMINDA KAYSERİ ÖRNEĞİ. *Dumlupınar Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, 1-143.
- Kunduracı, N. F. (2012). İslam Medeniyetinin Oluşumunda Sosyal Sermaye. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 191-226.
- Meçik, O. (2015). Sosyal Sermaye ve Verimlilik İlişkisi: Literatür Arştırması. *1. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi "Sosyal Sermaye"* (s. 702-706). Konya: Kültür A.Ş.
- Öksüzler, O. (2006). SOSYAL SERMAYE, GÜVEN VE BELİRLEYİCİLERİ: BİR PANEL ANALİZİ. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 108-129.
- Özcan, B. (2011). SOSYAL SERMAYE VE EKONOMİK. *İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi*.
- Şan, M. K., & Akyiğit, H. (2015). Sosyal Sermaye Tartışmaları ve Türkiye'de Sosyal Sermayenin Ölçülmesi Sorunu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 123-134.
- Şan, M. K., & Şimşek, R. (2011). Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel-Sosyolojik Arkaplanı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 88-110.

- Tecim, E. (2011). *Sosyal Güven: Sosyal Sermaye ve Dindarlık Çalışması*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Tüysüz, N. (2011). *Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Uçar, M. E. (2016). SOSYAL SERMAYE POLİTİKA, EKONOMİ, SAĞLIK VE EĞİTİM ARASINDAKİ İLİŞKİLER. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 518-533.
- Yavuz, S. (2013). Sosyal Sermaye ve Din; Sosyal Sermayenin Grup İçi İşbirliği ve Eşgüdümüne Etkisi Üzerine. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43-76.